

ŠTA BI SVE MOGLA BITI I-/ILI ŠTA JESTE ZDRAVA DEMOKRATIJA?

Pregledni naučni članak

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22179948>

Vuk Trnavac

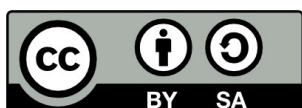
Odeljenje za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
vuktrnavac@gmail.com

Autor se u ovom radu trudi da iz što više mogućih perspektiva istražuje (ne)postojanje teorijskog, praktičkog i praktičnog pojma *zdrave demokratije*. Kroz nekoliko poglavlja autor je od početnih prezentacija o različitim demokratskim sistemima ustanovio kako se *zdrava demokratija* najbolje može pozicionirati kao *epifenomen deliberativnog demokratskog uređenja*. U skladu sa tim, odabrani su ključni autori koji su već dali svoje doprinose pišući na ovu temu, među kojima se najviše istakao Ned Krosbi sa svojom idejom, koja je kroz publikaciju iz 2003. godine, a kasnije i osnivanje organizacije prerasla u nešto što se može nazvati *Agendom Zdrav(l)je Demokratije*. Analizirajući sve što je bilo rečeno, autor je u zaključnom razmatranju, rekapitulirajući sve što je po njegovom sudu bilo predmetno relevantno, ostavio otvorenim pitanje – da li je *zdrava demokratija* samo veoma dobro političko-teorijski zamišljena *potka* ili ona ima *realnih mogućnosti* da postane do kraja izveden vez u okvirima kojeg ljudi mogu slobodno da bivstvuju i delaju, zadovoljni sopstvenim opipljivim *političko-zdravovživotnim produktom*?

Ključne reči: *Zdrava demokratija*, deliberativna demokratija, Holistička demokratija, Fizički javni prostor, Empirijska i Političko-teorijska demokratska kultura, Ned Krosbi, Agenda *Zdrav(l)je demokratije*

U ovom radu autor će nastojati da već postojeće teze o *zdravoj demokratiji*, odnosno o *zdravlju demokratije* preispita i pokuša da potkrepi novim perspektivama sagledavanja ovoga problema. Svakako će ovaj problem biti postavljen u mogućnost da mu se pristupi iz više različitih perspektiva, odnosno teorija demokratije, ali će ipak centralno mesto zauzimati posmatranje *deliberativnog demokratskog uređenja*, za koji će biti pokušano pokazati kako je najprimereniji (najpogodniji), jer proširivanjem studija kvaliteta demokratije i liste indikatora i varijabli koje je neophodno uključiti verovatno najadekvatnije promišlja ovu ideju *zdravlja demokratije*.

Stoga, odmah na početku treba postaviti skicu onoga šta bi po rečima poznatih istraživača ove oblasti, kao što je to Robert Dal, činilo neke od osnovnih veza pojmova *zdravlja* i *demokratije*. Naime, kako on kaže u svojoj knjizi *O Demokra-*

tiji: “da ona iako pomaže ljudima da ostvare sopstvene fundamentalne interese”¹, među kojima je i *zdravlje*, ona pak “ne može garantovati da će njeni građani biti sretni, prosperitetni, *zdravi*, mudri, mirni ili pravedni. Postizanje ovih ciljeva je izvan mogućnosti bilo koje vlade, uključujući i demokratsku vladu”².

Iz ovako oprečnih stavova o demokratiji, za početnu definiciju šta bi mogao biti sam pojam *zdrava demokratija* može se istaći da bi on označavao demokratsku vladavinu koja uključuje upravljanje zasnovano na principima kao što su *sloboda izbora, jednakost pred zakonom, poštovanje ljudskih prava i sloboda, poštovanja ustavnog prava i održavanje javnog dobra*. Kao što je ranije u tekstu navedeno, da se uzor *zdrave demokratije* može nalaziti u različitim teorijama demokratije, uključujući - klasičnu teoriju demokratije, liberalnu teoriju, participativnu demokratiju, deliberativnu demokratiju, demokratiju sa ograničenim izborom i mnoge druge teorije.

Shodno tome, kako bi se razumelo iz kojih se sve pozicija o ovom pojmu moguće govoriti, ne bi bilo zgoreg već ovde istaći i najvažnije karakteristike ovih teorija. Tako se *klasična teorija demokratije*, začeta još kod Aristotela, može prikazati kao ona koja se temelji na principima slobodnog izbora i jednakosti pred zakonom. Sagledavano iz perspektive ove teorije, vlast se prenosi na osnovu slobodnog izbora građana, dok se oni mogu izjasniti o pitanjima koja se odnose na upravljanje zemljom i na to koji će lideri voditi zemlju. Stoga, čuveni Frenk Kaningam zaključuje da se ova teorija demokratije temelji na principu formalne političke jednakosti, gde je svaki glas pojedinca jednak i jednako značajan u izbornom procesu³.

Zatim, *liberalna teorija demokratije* se zasniva na principima ustavnog prava i ljudskih prava. Ova teorija podrazumeva da se ljudska prava moraju poštovati, a jednakost pred zakonom je ovde osnovni princip. Liberalna demokratija takođe podrazumeva da će građani imati slobodu

govora, slobodu okupljanja i slobodu izražavanja⁴. Shodno tome je i Frensis Fukujama u produžetku svoje teze o padu komunizma i nestanku ideološkog trvenja koje su dovele do *kraja istorije* naglasio da je, po njegovom, verovatno i kontroverznom mišljenju, upravo ovaj oblik demokratije “konačan oblik čovekove vladavine”⁵.

Osim ovih, važno je dotaći se i ideje o *participativnoj demokratiji*, koja jeste najviši mogući oblik nečega što se kod nas može prevesti i kao *neposredna demokratija* čija se teorija temelji na principu po kojem građani imaju puno pravo da učestvuju u donošenju odluka koje se odnose na zemlju. Participativna demokratija podrazumeva učešće građana u donošenju odluka putem izbora, referendumima i javnih diskusija. U participativnoj demokratiji građani mogu direktno da učestvuju u odlučivanju i da utiču na odluke koje se donose⁶. U okviru ove teorije postoji i podteorija *asocijativne demokratije* koju Hirst vidi kao “dopunu i zdravog konkurenta” onoga u čemu vidi “sadašnje oblike društvene organizacije, a to su: opšta predstavnička demokratija, birokratska država blagostanja i velika korporacija”⁷.

Ipak, iako sve ove teorije imaju potencijal da se u njima *zdravlje* kao, po autorovom mišljenju *pogodan odnos prema (svim, pa i političkim) drugostima* pojavi (i) među drugima i njihovim odnosima, u skladu sa gorespostavljenom tezom, treba posebno predstaviti oblik *deliberativne demokratije* koja jeste teorija čiji temeljni principi počivaju na tome da se građani mogu direktno izjasniti o pitanjima koja se tiču vladavine. Po rečima Šejle Benhabib, *deliberativna demokratija* se tako zasniva na principu da se javna rasprava o donošenju odluka treba voditi na način da se svi učesnici čuju i uvažavaju. U *deliberativnoj demokratiji*, svaki član javne rasprave ima pravo da izrazi svoje stavove i da ima uvažavanje⁸.

Osim Benhabibove, Kaningam u svom uvodnom govoru o ovoj teoriji pominje naravno i Džošui Koena koji je

1 Robert A. Dahl, *On Democracy* (London: Yale University, 1998.), 52.

2 *Ibid.*, 60. Kurziv prim. aut. V. T.

3 Frank Cunningham, *Theories of Democracy* (London, and New York: Routledge, 2001.), 9. Obuhvata i Aleksisa de Tokvila (1805-1859).

4 *Ibid.*, 27-72.

5 Frenk Kaningam, *Teorije demokratije* (Beograd: Filip Višnjia, 2003.), 55.

6 Vidi(te): *Ibid.*, 207-236. U izdanju na engleskom odeljak: “Participatory democracy” se nalazi na str. 123-141.

7 *Ibid.*, 232.

8 Vidi(te): Seyla Benhabib, „Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy“, u *Democracy and Difference: Contesting*

smatrao da je ovaj pojam “ukorenjen u intuitivnom idealu demokratskog udruživanja” u kojem građanska jednakost i argumentacija doprinose opravdanju uslova udruživanja. Osim njega, kao treća ključna figura, a mnogi ga smatraju i filozofskim rodonačelnikom ove teorije, ističe se i, sada već pokojni, Jürgen Habermas (1929-2026) koji je smatrao da se legitimnost odluka i ustanova saglašava sa stavovima autora uključenih u demokratsku proceduru “ukoliko bi mogli da učestvuju u formiranju diskurzivne volje kao slobodni i jednaki”⁹.

Dakle, imajući u vidu da su postavljeni temelji na kojima se može graditi dalja argumentacija kada je reč o *zdravoj demokratiji* ili *zdravljui demokratije*, pre svega u okvirima jedne *deliberativne teorije*, u narednim odeljcima rada pažnja će biti posvećena u najvećoj meri studijama koje se odnose na teorijska i empirijska istraživanja iz područja međusobne veze ova dva ključna koncepta *demokratskog zdravlja* i *deliberativne demokratske teorije*.

Holistička demokratija i značaj (fizičkog) javnog prostora kao važne poluge zdravlja demokratije

Naime, Džon Parkinson, istraživač primenjene demokratije sa Univerziteta u Mastrihtu, u svojoj studiji o *holističkoj demokratiji* i važnosti *javnog fizičkog prostora* (*Holistic Democracy And Physical Public Space* iz 2006) za adekvatno funkcionisanje zajednice u smislu načina na koji građani zajedno učestvuju u odlučivanju u vremenu i prostoru govori kako pojam “javne sfere ili prostora” u sadašnjosti jeste postao veoma neodređen, jer mnogi za njega uzimaju da uključuje medije, internet i mreže građana u civilnom društvu, a u novije vreme i socijalne mreže. Sa druge strane, on u svojoj studiji tvrdi kako apstraktni i metaforički javni prostor nije dovoljan, već je za održavanje *zdrave demokratske zajednice* neophodan i funkcionalan *fizički javni prostor*¹⁰.

Ovaj istraživač naglašava kako u ovoj studiji razmatra najrazličitije vrste prostora koji je potreban za određene *demokratske akcije* koji uključuje kako formalne javne sfere parlamenata, tako i neformalne sfere civilnog društva, odgovarajući na pitanje zbog čega je zapravo važan *javni prostor*. Veoma važno za ovo istraživanje jeste da se ovaj rad završava kako Parkinson kaže: “razmatranjem nekih *normativnih implikacija* na *zdravlje demokratije* i nastojanja da se to *zdravstveno stanje* izmeri”¹¹.

Nakon što je, u okviru prvog poglavlja o *holističkom iskazu demokratije* zaključio da je ovaj njen normativni prikaz “usmeren na akciju do te mere da se pita: „Šta bi se od građana trebalo očekivati da *rade* u demokratskom društvu?”, on zaključuje da: na formalnom kraju javne sfere, većina građana poseduje za zadatak da izabere predstavnike od kojih se onda očekuje da raspravljaju o politici i na taj način zastupaju stavove svojih birača donoseći odluke koje imaju obavezujući efekat *na nas ostale*¹². Smatrajući da ovo prvo pitanje - “šta da uradim(o)?” dovodi do pitanja - “gde to da uradim(o)?”, ovaj istraživač smatra da je odgovor u širem smislu *javni prostor* koji se u njegovom istraživanju razmatra u fizičkim aspektima¹³.

Stoga, Parkinson već u okviru narednog poglavlja, kako on kaže “*raspakuje*”, odnosno tematizuje i drugu osnovnu *polugu* njegovog istraživanja a to jeste *koncept javnog prostora*¹⁴. Ono do čega on ovde dolazi jeste stav da: definisati šta je fizički javni prostor nije jednostavno (pravolinijski – *straightforward*) pitanje vlasništva. Parkinson zaključuje da:

“Ono što prostor označava kao javni je ili njegova dostupnost; ili njegovo korišćenje u javne svrhe; ili izvesna neizbežnost; ili neka kombinacija bilo kog ili sva tri; da li su njeni sastavni delovi u privatnom vlasništvu ili ne”¹⁵. Stoga, postaje jasnije na koji način on posmatra ovaj problem, te se broj *drugosti* (demokratskog javnog fizičkog

the Political, ur. Seyla Benhabib (Princeton: Princeton University Press, 1996), 67–94.

9 Frenk Kaningam, *Teorije demokratije* (Beograd: Filip Višnjia, 2003.), 272. A celokupni odeljak o “deliberativnoj demokratiji” je na str. 271-302. U izdanju na engleskom ovaj deo teksta je na str. 157.

10 John Parkinson, “Holistic Democracy And Physical Public Space”, *British Journal of Political Science Conference* (London: British Academy, 2006.), 1.

11 *Ibid.*, 2. *Kurziv* prim. aut. V. T.

12 *Ibid.*, 3.

13 *Ibid.*, *Ibid.*

14 *Ibid.*, 3-7.

15 *Ibid.*, 7.

prostora) koje je poželjno definisati ili makar pokušati objasniti povećava do te mere da se pitanje vlasništva zanemaruje u korist ovih drugih momenata, koji su po njegovom sudu mnogo značajniji za *zdravo funkcionisanje* demokratske društvene zajednice.

Upravo zato, u poglavlju posle ovog, Parkinson već nastoji da prikaže u čemu je **značaj javnog prostora za demokratiju**. On ovde smatra da je nakon dolaska do nekih odgovora sada već u poziciji da da mnogo detaljnije odgovore na pitanja: "Šta se od ljudi očekuje da rade u demokratskim društvima i gde se od njih očekuje da rade te stvari?". Stoga je Parkinson u ovom odeljku predstavio *fizičke prostore* potrebne za *demokratsko delovanje* u nekoliko tačaka u *deliberativnom sistemu* (i tu se poziva na publikaciju: Mansbridge 1999), kako on kaže "od neformalne javne sfere civilnog društva do formalnih institucija predstavničkih skupština, kao i javnog prostora koji uopšte nije otvoreno politički". On smatra da će ova njegova diskusija, ne samo "razraditi opis javnog prostora, već će doprineti i razumevanju onoga što je neophodno za **zdravo demokratsko društvo**"¹⁶.

U okviru potpoglavlja o "neformalnom javnom prostoru", Parkinson ističe da, na *holističkom tragu*, demokratski život dobija "energiju i vitalnost od milion malih-skalnih participativnih momenata na mnogo različitih lokacija u mnogo različitih vremena, koji svi, kako kažu istraživači poput Benhabibove, Dryzeka i Young-a, doprinose netematski decentriranom javnom razgovoru. Nakon ovoga, on pohvaljuje elokventno iskazan stav Tomasa Karlajla, sa Londonskih predavanja iz (davne) 1840. gde je on u svom gledištu istakao da je za "**zdravlje demokratije** važno da budu dostupne mnoge različite lokacije za javnu debatu, čak i one koje nisu obuzete snagom države". Nasuprot ovome, autor kao radikalni primer navodi *društva iza gvozdene zavese* koja (kako on ističe) pre 1990-ih nisu imala pravo da se okupljaju u manjim grupama i razgovaraju o političkim temama¹⁷.

Iako se u narednom potpoglavlju o "formalnom javnom prostoru" Parkinson ne dotiče pojma *zdravlja demokratije*, već u narednom o "trgovačkoj demokratiji i javnom prostoru", on napominje da se iz politika obnove

stambenih prostora iz 1960-ih godina uvidelo kako je kvalitet nečije zajednice takođe veoma važan, ali sa druge strane da to može biti prilično nepovezano sa pitanjima *zdravlja* i *nacionalnog ponosa* koja se tiču centralnih planera, i za to navodi istraživanje Kuaha iz 1994. godine¹⁸.

Međutim, u **zaključcima i implikacijama** Parkinson čitaocima stavlja do znanja da razmišljanje o *fizičkom javnom prostoru* na ovaj način ima nekoliko implikacija za šire proučavanje politike. Jedna od njih jeste upravo ona, da oni koji bi merili *zdravlje demokratije* treba da uzmu u obzir (fizički) *javni prostor*, što se po njegovim rečima ne događa ni u jednoj metodologiji za koje on zna iz kvantitativnih pristupa, poput Vanhanena čije istraživanje iz 1997. navodi, sve do kvalitativnog pristupa demokrata¹⁹.

Dakle, tek na kraju podrobnog razmatranja Parkinsonove studije čitaocima postaje jasno da je neophodno da se *drugi sa drugima* sastaju kako u formalnom, tako još više i u neformalnom javnom prostoru i da diskutuju i razmatrajući o političkim temama, imaju otvoren i pogodan odnos prema *demokratskim drugostima* i na taj način itekako doprinesu *zdravlju demokratije*. Sada treba predstaviti i druge istraživače i njihove studije koje se bave ovom temom.

Empirijska vs. političko-teorijska demokratska kultura o zdravlju demokratije

Drugi veoma značajan istraživač na ovom polju, Endru Sabl, profesor Etike, Politike i Ekonomije, koji dolazi sa Univerziteta u Jejlu i ovaj problem *zdrave demokratije* istražuje iz perspektive sučeljavanja dva različita načina odnošenja prema demokratskom, gde je jedna naglašeno empirijska, a druga teorijska.

U svakom slučaju, on u svojoj (nešto novijoj) studiji iz 2015. - *The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide* ističe da ona upravo govori o dve kulture demokratske teorije. Ona prva, **empirijska kultura** je, kako on naglašava, karakteristična pre svega za amerikaniste koji se bave „velikim N”, odnosno statističkim radom i kao takva pretpostavlja da je normativni standard za demokratiju koja dobro funkcioniše u tome da li rezultati politike prate

16 *Ibid.*, 7-8.

17 *Ibid.*, 8. *Kurziv* i **bold** prim. aut. V. T.

18 *Ibid.*, 12.

19 *Ibid.*, 13.

preferencije javnosti.

Sa druge strane, **političko-teorijska kultura** pretpostavlja da je nešto—kako bi moglo izgledati, skoro sve—drugo. Stoga, on smatra da je ova podela karakteristična upravo zato što uključuje - šta bi trebalo da bude “idealna (ili najbolja) slučaj naučnika na svakoj strani”²⁰.

Nakon kratkog prvog poglavlja o **doktrini od(a)zivnosti**, već na početku narednog, o tome **šta se računa kao “demokratska teorija”**? Sabl iznosi stav da će empiristi koji proučavaju **zdravlje demokratije** skoro univerzalno citirati „demokratsku teoriju“ u cilju podrške kriterijumu *od(a)zivnosti*. Ipak, on naglašava da kada oni to urade, onda mogu (i) da ne budu u saglasju sa mišlju normativnih teoretičara koji proučavaju demokratiju, već možda pristupaju demokratskoj teoriji u labavijem ili narodnijem smislu. Oslanjajući se na one, kako on kaže, koji “kopaju po literaturi”, otkrivaju da je to ponekad slučaj, ali često (i) nije²¹.

Sledeći reči Roberta Dala, Sabl nastavljaajući kroz potpoglavlja ovog, o **demokratskoj teoriji**, ističe da je **ključna karakteristika demokratskog režima kontinuirano reagovanje vlade na preferencije svojih građana koji se smatraju politički jednakim**, sa čim se saglašavaju i što citiraju i mnogobrojni drugi autori, a što takođe može predstavljati jedan od momenata u *zdravoj demokratiji*²².

Ipak, već u narednom poglavlju **odbacivanje savršene od(a)zivnosti u svim demokratskim teorijama**, ovaj autor ističe da bi neke od zagovornika emersonovskog gledišta mogli preokrenuti običnu meru *demokratske legitimnosti* koja podrazumeva poverenje u vladu, jer kako on smatra, u *zdravoj demokratiji* većina ljudi ne bi verovala da je vlada u Vašingtonu uradila ili da će uraditi ono što je ispravno. Sa druge strane, Sabl smatra da bi malo-republikansko gledište moglo imati ključne, ali ipak malo blaže implikacije, jer republikanci najčešće podržavaju poluge ustava kojima se osigurava da većina nije u mogućnosti da ugnjetava neke manjine, dok bi se demokratski kvalitet ocenio kao veći kada su one prisutne, a *zdravlje demokratije* bi bilo upitno ako nisu. Stoga, on zaključuje da normativne ideje

mogu imati posledice za istraživačke programe. “Ako ih se ozbiljno shvati, to može da sugerise postojanje agendi koje su ujedno praktične, ali i veoma različite od onih koji preovlađuju”²³.

Nakon što u poglavlju **iza izopštavanja** zaključuje da je zadatak za izbegavanjem vrednosti prosuđivanja putem kriterijuma *od(a)ziva* bio neodređen ili nekoherentan, Sabl iznosi stav da se u dotadašnjem toku istraživanja usmeravao na postavljanje dijagnoze, dok od ovog poglavlja ima za cilj da postavi i tretmane. U tom smislu, on ističe kako ta podela na empiriste i teoretičare o demokratskim pitanjima na neki način može biti premoštena uz moguću veliku dobrobit i korist za obe strane, stoga će on u poglavlju koje sledi **Premošćavanje dve kulture: empiristi** (*Bridging the Two Cultures: Empiricists*) ponuditi neke predloge za koje kaže da ih ipak ne treba shvatiti kao završne reči²⁴.

Naime, sporovi o temama da li je obavezno glasanje dobro ili loše, te uključivanje *od(a)zivnosti* kao jednog od ključnih kriterijuma, svakako imaju veze sa problemom merenja. Stoga, komparativni empiristi priznaju da se mora postaviti i imenovati *normativna osnova* za odabrane kriterijume i argumentovati ih pred ozbiljnim alternativama, pre nego što se nastavi služiti njihovim podacima i testovima. Ipak, Sabl smatra da bi čak i uslovljavanje tog *od(a)ziva* bilo neobično lako izmeriti, te ovaj pragmatički razlog za merenje ne bi podrazumevao **savršenu od(a)zivnost** kao vrednost. Dakle, naučnici već mere zaostajanja *od(a)zivnosti* i “jaz između narodnih želja i ishoda politike”. Stoga, on ističe da problemi merenja ne pružaju priliku za izgovore za odbacivanje alternativnih načina *prosuđivanja onoga što je već pronađeno i već učinjeno*; Dakle, postaje jasno da praznine i zaostajanja mogu biti, do određene tačke, dobre stvari, a ne loše. Sabl time zaključuje da: “empiristi mogu da prigrle, u skladu sa Medisonovskim principima, ublažen ili „prigušen” standard odziva: u maksimalno *zdravoj demokratiji*, politika se obično prilagođava, u velikoj meri, na javne preferencije - ali ne uvek, a najčešće je to i sa zaostatkom”²⁵.

20 Andrew Sabl, “The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide”, *Perspectives on Politics* Vol. 13/No. 2 (2019): 345.

21 *Ibid.*, 346.

22 *Ibid.*, 347.

23 *Ibid.*, 349.

24 *Ibid.*, 352.

25 *Ibid.*, 353.

Nakon ovog poglavlja, on u suprotnom: **Premošćavanje dve kulture: normativni teoretičari** (*Bridging the Two Cultures: Normative Theorists*) takođe iznosi finalni stav kako bi za teoretičare bilo dobro da usvoje jezik koji je uobičajen među empiričarima (komparativistima još više nego amerikanistima): “prisutnost ili odsutnost naših preferiranih demokratskih praksi utiče na njen *kvalitet, ali ne i legitimitet*”, ali se ipak može reći da na neki način i ono utiče na *zdravlje demokratije*.

Međutim, u samom zaključnom izlaganju, Sabl ističe kako su neophodni i važni i jedan i drugi pristup i da je nemoguće, niti bi trebalo da oni razmišljaju na isti način, ali mogu da *uče jedni od drugih bez da postanu ovi drugi*. Stoga, on smatra da se empiristi mogu obratiti teoriji za neke korisne podsetnike o stvarima koje već znaju, ali ponekad *pretanko*: “da puno **zdravlje demokratije** podrazumeva *institucionalne i građanske kvalitete* iznad puke *od(a)zivnosti*; te ustavi mogu odstupiti od savršene *od(a)zivnosti*, bez izdaje demokratskih vrednosti; taj kritički stav prema preferencijama naših sugrađana, u okviru šireg stava o poštovanju demokratskih ishoda, nije u sam po sebi nedemokratski, već normalan deo demokratske debate”. Po njegovom sudu, oni bi od teoretičara trebalo da uče i trajnu promenu u načinu na koji uokviruju svoje rezultate. Oni bi trebalo da prikazuju nejednakosti u demokratskom predstavljanju, korupcije u političkom procesu, ili mogućnosti za manipulaciju i obmanu od strane elita kao loše, ne zato što odstupaju od grube, savršene *od(a)zivnosti*, koju bi vrlo malo građana zapravo pozdravilo, nego jer odstupaju od raznih demokratskih ideala, koji se ne uklapaju sa onim kako su se empiričari školovali²⁶.

Imajući sve ovo u vidu, može se zaključiti da Sabl *zdravo demokratsko društvo* vidi kao ono u kojem su i pojedinci i prakse, ali i same institucije dovoljno otvorene i pogodne za sve drugosti koje doprinose njihovom kvalitetu, a samim tim i kvalitetu života u takvim zajednicama.

Agenda zdrav(lj)e demokratije

Savremena agenda *Zdrav(lj)e Demokratije* koja je predstavljena na sajtu <https://www.healthydemocracyhealthy-people.org/>²⁷ zapravo jeste postavljena već 2003. godine u publikaciji Neda Krosbija (Ned Crosby) - *Zdrava demokratija: Osnaživanje jasnog i informiranog glasa naroda (ljudi)*

(*Healthy Democracy: Empowering a Clear and Informed Voice of the People*).

Autor ovog rada smatra da je ova publikacija od ključnog značaja za realizaciju ovog istraživanja, jer na (sis) tematski način obrađuje problem *zdrave demokratije* na području Sjedinjenih Američkih Država i na taj način nudi, kako teoretska, tako i praktička, te i krajnja praktična rešenja o tome kako ustanoviti i primeniti osnovne poluge ove političke ideje.

Shodno tome je Ned Krosbi svoje politički i demokratski *zdravo istraživačko putovanje* u ovoj knjizi i započeo utvrđivanjem glavnog temata, ali i cilja ove publikacije rečima: “Ova knjiga je o podmlađivanju američke demokratije”. On smatra da je to zaista jednostavan predlog, jer po njegovom mišljenju neophodno je utvrditi metode po kojima će svi Amerikanci biti u mogućnosti da govore na informisan, brižan i odgovoran način o smerovima u kojima njihova nacija treba da se kreće, kao i da budu u mogućnosti da na odgovarajući način donesu odluke o tome ko su ti kandidati za koje oni žele da budu kormilari i preuzmu *kolektivnu odgovornost* za pravac u kojem će se kretati njihova *nacionalna plovilica*.

Krosbi je ovde već uspeo da anticipira i odgovori na eventualne prigovore o ovoj publikaciji. Unapred se saglasio sa svima njima, ističući da je to pre svega *jedno radikalno delo*, jer želi da prikaže jedan *novi put* u kojem Amerikanci treba da se zajedno kreću i budu sposobni da premoste sve razlike koje ih udaljavaju jedne od drugih. Na eventualni prigovor da je ova knjiga takođe i *konзерvativna*, afirmativno je odgovorio, uz objašnjenje da je novoformirani i novopredloženi metod pažljivo promatran i testiran u periodu dužem od dve decenije, kao i da, upravo zbog toga treba da bude implementiran postupno, kako bi se pokazalo da su rezultati i ishodi koji su nameravani da budu postignuti sasvim zaživeli i na delu. Još jedan od razloga zašto, po njegovom sudu, stvari treba da teku u jednom prirodnom, laganom tempu jeste taj što, iako su njegovi zahtevi radikalni, oni ne predlažu jednu *generalnu operaciju* nad demokratskim uređenjem, već stabilan i odgovoran rast i razvitak ovog novog metoda među ljudima koji će projaviti i ohrabriti diskusiju među pojedincima da kao građani odgovorno pristupe svom demokratskom uređenju.

26 *Ibid.*, 356.

27 Poslednji put očitano: 1. 9. 2025.

On se saglasio i sa činjenicom da svaka politička knjiga jeste ujedno i jedno *delo o moći*, uz obrazloženje da nema svrhe promovisati odluke koje će među ljudima biti poštovane, ako prethodno nije obezbeđeno dovoljno političkog uticaja koji može napraviti neku reformu. Krosbi ističe kako u drugom delu knjige jeste predloženo nekoliko različitih metoda kojima se *prosečni građanin Amerike* može osnažiti da on sam postane glavni faktor odlučivanja u sopstvenom demokratskom uređenju i ako se ti metodi zaista pokažu da su uspešni, koliko se on nada da jesu, ovaj autor smatra da će *američka politička igra* biti *znatno zdravija*, nego što je bila u momentu kada je on pisao ovu publikaciju²⁸.

Shodno ovome, Ned Krosbi dolazi do uvida da ono što je najveća vrednost agende *zdrave demokratije*, koja se nastoji prikazati u njegovoj publikaciji, jeste - kako uključivanje građanskih svakodnevnih diskusija može da pospeši kvalitet javne rasprave u politici²⁹.

Zbog toga celokupna poglavlja su posvećena razmatranju kako su tada vladine *osnovne poluge* kojima je vođena politika bile slabašne, te shodno tome on izlaže koje to grupne radnje ljudi diljem Amerike treba da preduzmu i kako da nauče da unaprede proces donošenja odluka same vlasti³⁰.

Rečju: „zato što je demokratija za sve, ova knjiga jeste namenjena veoma širokom auditorijumu“. Ipak, kako je ovde reč o *zdravoj demokratiji*, Ned Krosbi je je takođe svestan da to jednako znači kako će svaki deo publike ovde moći da pronađe i nešto što mu se baš i ne sviđa. Nekome, poput njegovih kolega političkih naučnika će možda biti premalo instruktivna, dok, sa druge strane, će aktivistima to biti previše, međutim ova publikacija je originalno delo autora i ona *govori* šta on misli da treba biti reformisano u američkoj politici, potpuno svestan da ni njegove reči nemaju nikakav značaj, ako one ne budu podsticajne da se preduzme neka akcija i tu dolazi do svog *prvog potpoglavlja* u ovom uvodu:

*Čemu ova knjiga? (ili Zašto ova knjiga – Why this book?)*³¹

Na ovo pristupno pitanje Ned Krosbi daje veoma jednostavan odgovor u formi dijagnoze trenutnog (2003. godina) stanja: „*Američka politika nije dobrog zdravlja*“. Objašnjenje za ovakvo stanje on vidi u činjenicama da je previše kontrole i moći u rukama nekolicine ljudi. Specifični interesi, bogatih i samo ka sebi orijentisanih ljudi, vladaju američkom politikom, međutim, Krosbi ne odbija da prizna ni kako, fakat, zaista postoje i oni *bogataši* koji naporno rade za *opšte*, odnosno, *javno dobro*, koje je u interesu *zdravlja svih drugih*. Ipak, on smatra da je *zdrav razum* (*common sense*) i *skrbništvo* za prosečne Amerikance skrajnuto iz *političke arene*, upravo od strane ovih prvonavedenih struktura moćnika, što je dovelo do toga da vladajuća klika ne deluje spram dugoročnih interesa američke nacije.

Međutim, Krosbi verujući u svoju ideju iznosi mišljenje kako novi demokratski procesi, koji su izmišljeni i istinski testirani tokom poslednje četvrtine dvadesetog veka, mogu da pruže alate da se *američka demokratija ponovo vrati u stanje zdravlja*. On naglašava da je ovo put kojim se bez cinizma može doći do ostvarenja ideje čuvenog Abrahama Linkolna da se stvori *ljudska vlast* od strane pojedinaca, koja će funkcionisati za dobrobit ti ljudi³².

Ned Krosbi tako nudi pet argumenata koje prati ova knjiga:

- „Da bi se povratila kontrola nad američkom demokratijom potrebno je uvesti pouzdan *glas naroda* u javni dijalog. Ovaj glas mora biti jasan i dovoljno snažan kako bi imao značajnu ulogu tokom izbornih kampanja i pomagao širenju javnih politika koje promovišu zajedničku dobrobit.
- Postoje dokazane metode za stvaranje pouzdanog glasa naroda. Ove metode okupljaju mikrokosmos javnosti u okruženju u kojem okupljeni mogu čuti svedočenja, rasuđivati među sobom i potom izveštavati o tome javnost u celini.
- Ova knjiga predlaže načine da pouzdanost glasa naroda ima značajan uticaj u izbornom procesu.
- Najbolje mesto za uvođenje ovih reformi jeste u

28 Ned Crosby, *Healthy Democracy: Empowering a Clear and Informed Voice of the People* (Minnesota: Beavers Pond Pr., 2003.), 1.

29 *Ibid.*, 1-2.

30 *Ibid.*, 2.

31 *Ibid.*, *Ibid.*

32 *Ibid.*, *Ibid.*

saveznim državama (pogotovo u zapadnom delu Sjedinjenih Država) koje poseduju inicijativu i referendum.

- Ovo nije utopistički predlog. Ova knjiga izlaže praktične korake koji mogu da se preduzmu kako bi se stavovi i različiti oblici zabrinutosti prosečnih Amerikanaca stavile u centar političke arene³³.

Iako se treba saglasiti sa činjenicom da Ned Krosbi u ovoj knjizi zaista posmatra samo područje Sjedinjenih Američkih Država i da to takođe može biti primedba, ako postoji namera da se ova ideja **zdrave demokratije** univerzalizuje i primenjuje u nekim drugim geo-političkim, istorijskim ili kulturnim kontekstima, jer svi oni poseduju sopstvene specifičnosti, svakako ne treba odbaciti mogućnost da su mnoge od ovih ideja zaista teorijski i praktično upotrebljive u jednom značajno širem (**zdravodemokratskom**) političkom kontekstu. Stoga će i prevashodna namera autora ovog istraživanja biti da, u što je većoj meri moguće, ideje Neda Krosbija pokuša učiniti prijemčivijim(a) za jedno univerzalno teorijsko sagledavanje u kojem će se, treba verovati, ispostaviti i neka praktična rešenja.

Naime, *opšta atmosfera nezdrave demokratije* jeste svakako jedan od segmenata koji je široko prisutan u javnim politikama i mimo Amerike. Ono što Krosbi govori u narednom potpoglavlju „Građani govore *pouzdanim glasom*“³⁴, zaista je primenjivo i na demokratije zapadnog Balkana kojima svedoče ljudi koji žive i na ovom području. Ideja jeste ta, da ako se na nekom mikro i(li) makro području političkog delovanja žele iskoreniti nezdravi obrasci koji narušavaju blagostanje demokratije poput korupcije, nelegalnog lobiranja i drugih načina da se narušava zakonitost i Ustavnost (neke) države, svako društvo treba sopstvene glasnogovornike. Hrabre ljude koji će moći i želiti da istupe i kažu koje su to stvari koje ozbiljno narušavaju **zdravlje demokratskog uređenja** u njihovoj

zajednici, po cenu da će zbog takvih postupaka biti diskriminisani ili čak ugroženi u ozbiljnijoj meri, u zavisnosti od toga koliko je kontroverzna ili opasna tema ili slučaj o kojoj, ili o kojem su odlučili da javno progovore.

Već u narednom potpoglavlju, „Osnaživanje *glasa naroda*“³⁵, Krosbi ponavlja da je za poboljšanje *zdravlja demokratije* u njegovoj državi neophodno u što većoj i efikasnijoj meri osnažiti prisustvo verodostojnog *glasa naroda* u *političkoj areni*. Najefikasniji način da se to sprovede je, kako misli ovaj autor, iskoristiti ono što je najveća moć svakog građanina u demokratiji, a to je njegov(o) **glas(anje)**. Krosbi nastavlja time, kako ova knjiga zapravo predlaže da *glas naroda* treba da bude izražen putem *građanskih panela* koji jesu generički termin u procesu građanskog prosuđivanja, te nagoveštava kako su različiti načini na koje mogu biti proučavani građanski paneli mimo kandidata, zapravo centralna tema drugog od tri osnovna dela ove njegove publikacije³⁶.

U okvirima narednog potpoglavlja, u uvodu ovog dela pod nazivom „Ostvarivanje efektivnih državnih politika“, ovaj autor jasno stavlja do znanja kako svi, za državnost važni segmenti društva, poput sistema obrazovanja, vojske, okruženja koje se ostavlja naslednicima, *zdrave poslovne klime*, nužno zavise, odnosno svoj uslov imaju u (ne)postojanju *zdrave demokratije*³⁷.

Shodno tome, osnovni cilj i zadatak ovog njegovog dela, nije da predlaže neke populističke ideologije, već se sastoji u tome da kako Krosbi kaže: „poboljša kvalitet javne politike uključivanjem javnosti u inteligentne i uticajne rasprave o takvoj (*zdravoj*) politici“. Po njegovim rečima stvari se ne rešavaju putem skupih i spram agende „odnosa sa javnošću“, efikasno organizovanih i izlobiranih političkih kampanja, već reforme koje on predlaže ovde zahtevaju da se biračima daju potpune informacije o kandidatima, čiji će se diverzitet upravo zbog ovakvog sistema naglo uvećati, čak i uprkos političkom cinizmu koji je, kako Krosbi kaže, široko rasprostranjen u Americi³⁸.

U pretposlednjem potpoglavlju, koje ima pitanje u

33 *Ibid.*, 3.

34 *Ibid.*, 4-7.

35 *Kurziv* prim. aut. V. T.

36 *Ibid.*, 7. On ovde i na str 8. naglašava kako je ovaj Centar za građansko prosuđivanje (*Citizens Jury process*) osnovan u okvirima Jefferson Centra u Minneapolisu tokom osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka.

37 *Ibid.*, 8.

38 *Ibid.*, 9.

naslovu „**What is the Ideology of this Book?**“ (Koja je ideologija ove knjige?), Ned Krosbi citira reči Tomasa Džefersona iz 1820. godine, koje kako on kaže precizno sumiraju njegovu političku poziciju:

„*Ne znam ni za jedno sigurno skladište (spremište) kraj njih moći društva, osim za same ljude; i ako smatramo da nisu dovoljno prosvijetljeni da svoju kontrolu vrše sa zdravom diskrecijom, lek nije da im je oduzmemo, već da inforišemo njihovu diskreciju kroz obrazovanje*“³⁹.

Shodno ovom izrečenom, Ned Krosbi naglašava kako njegov pojam obrazovanja (edukacije) jeste veoma specifičan, jer ne podrazumeva činjenicu da *elita* treba da inforiše *masu*. On smatra da je to saobrazno i ovoj Džefersonovoj ideji da treba da među ljudima postoji kultura dijaloga i razmena informacija. Ključ toga je da se stvori respektabilno sredstvo pomoću kojeg učesnici mogu da saznaju činjenice i imaju priliku da se saosete sa afekcijama nastalim kao plod te diskusije, što je po Krosbijevim rečima on od 1974. i praktikovao sa različitim kategorijama (ali ne na, po autorovom mišljenju - *nezdrav način* kao „leve i desne“) i strukturama američkog stanovništva stvarivši tako jednu autentičnu političku diskusiju, atmosferu i na kraju i agendu *zdrave demokratije*⁴⁰.

„**Mowing Towards Healthy Democracy**“ („Kretanje ka /- prema zdravoj demokratiji“) jeste naslov poslednjeg potpoglavlja uvoda ove knjige, ali i poslednjeg 10. poglavlja cele knjige u kojem on govori stvari koje apsolutno mogu biti univerzalizovane na bilo koje demokratsko ili drugi oblik političkog uređenja u društvu, a to jeste da postoje pojedinci koji rade za dobrobit *zdravlja zajednice* i oni koji to ne čine.

U jednom slikovitom primeru Krosbi je *prosečne amerikance* uporedio sa *tihom i malom decom* koja jesu većina stanovništva (što je slučaj i u drugim državama) i koja neretko ispaštaju od starijih mangupa, koji uspevaju da zaobiđu sve restrikcije roditelja i učitelja i u svom nasilništvu uvek uspevaju da budu sve inventivniji i kreativniji, te se

ništa radikalno neće promeniti dok se *ta mala deca*, koja jesu personifikacija za „male poštene ljude“, ne udruže i stanu na *branik* raznim *društvenim bolestima* kojima su okruženi⁴¹.

Način na koji ovo treba da se odvija i dogodi jeste da ti *tihi ljudi* počnu glasnije da govore i izražavaju svoje mišljenje o temama koje ih se direktno tiču, te će tako ovi *verodostojni glasovi* imati i direktniji uticaj na sve naredne izborne procese u kojima se donose ključne odluke za naredni period, kako u Americi, tako i u bilo kojoj drugoj demokratiji. Specifičnije planove o tome kako to treba da se izvede, Ned Krosbi je ponudio u naredna tri dela, odnosno deset poglavlja knjige⁴², o čemu će i autor ovih redova govoriti u nastavku.

Stoga, u prvoj celini ove knjige pod nazivom „**Creating a Trustworthy Voice**“ (*Stvranje verodostojnog glasa*) Ned Krosbi želi da kroz prvo poglavlje „Public Dialogue and How it is Manipulated“ (*Javni dijalog i kako se njime manipuliše*) prikaže koliko su u poslednjim dekadama javni dijalozi i tehnike kojima se manipuliše javnim mnenjem postali sofisticiraniji i to ironično, uprkos porastu obrazovanja među stanovništvom, ljudi i dalje ne uspevaju na adekvatan način da procene kandidate i njihove kampanje.

Druga glava ove prve celine knjige pod nazivom koji je identičan već navedenom naslovu te celine, uz dodatak „of the People“ (naroda, ljudi), prezentuje način na koji „prosečni ljudi“ mogu da nauče da govore diskursom koji neće biti kontaminiran manipulativnim porukama koje dolaze iz medija poput štampe i televizije. Ovaj metod omogućava da *mikrokosmička javnost* postane informisana i bude u mogućnosti da govori i bude slušana sa poštovanjem. Ovo poglavlje *ima posla* samo sa metodom koji stvara produbljenije i adekvatnije razumevanje javnih problema i alata kako da se osnažuje javni istupak „malog čoveka“.

Ono što treće poglavlje „Why We Lack Effective Public Policies?“ („Zašto nam nedostaju efektivne javne politike?“) donosi jeste primer *dece u opasnosti* da bi se prikazao značaj stvaranja i ojačavanja snažnog i jasnog glasa

39 *Ibid.*, 10. Originalan Džefersonov tekst glasi: “I know of no safe depository of the ultimate powers of society but the people themselves; and if we think them not enlightened enough to exercise their control with a wholesome discretion, the remedy is not to take it from them, but to inform their discretion through education”. Prevod, *kurziv* i **bold** prim. aut. V. T.

40 *Ibid.*, *Ibid.*

41 *Ibid.*, 11.

42 *Ibid.*, *Ibid.*

naroda⁴³.

Ned Krosbi predočava kako se u izbornim procesima **zdravlje demokratije** narušava *naučnom manipulacijom* koja se odvija prema nedovoljno zasnovanim statistikama koje bivaju prezentovane kao apsolutne istine. Osim kroz matematičke nauke, manipulacija se vrši i kroz jezičke, na nivou kreiranja floskula od strane eksperata u marketinškoj analitici, kako bi se targetirane grupe „upecale“ na simbole i/ili fraze koje su ponuđene u kampanjama⁴⁴.

Zbog toga se, kako kaže ovaj autor, stvara *začarani krug* koji kreće od pomenute *naučne manipulacije*, ali zatim kroz svest glasača, o tome da su izmanipulisani, dolazi se do ciničnosti spram izbornog (elektoralnog) sistema i tendencije da se utroši manje vremena kako bi se detaljnije informisalo o kandidatima i odluci koji izbor među njima da bude načinjen. Mediji ustanovljavaju cinizam građana po pitanju izbora i pokušavaju da mu se prilagođavaju. Zatim, konsultantske firme brane njihove aktivnosti koje su uzrokovalе jaz između građana i medija, ne prikazujući te probleme u medijima. Kandidati tako uviđaju efektivnost naučne manipulacije i sakupljaju sredstva kako bi mogli da si priušte ovakva istraživanja. Glasачki cinizam postaje sve veći i to u tolikoj meri da počinju da se pitaju da li da uopšte glasaju. I ovo se završava na potpunoj *predaji moći* glasača kandidatima koji u kampanjama počinju da odlučuju gotovo o svemu, prezentujući to na toliko ubedljiv način da bivaju ponovo (re-)izabirani⁴⁵.

Ned Krosbi takođe napominje da se u američkom diskursu sintagma „bad boy, behind the oval office“ (*loš momak iza ovalnog kabineta*) odnosi na Bila Klintonu, iako postoje činjenice kako takva karakterizacija seže još od izborne kampanje u kojoj je 1988. pobedu odneo Džordž Buš stariji, a za čiji je gorepomenuti slogan, inspiracija bio

jedan bluz singl album sa tom pesmom u naslovu. Ovo sve naravno ukazuje na mnogobrojne malverzacije i afere koje potiču sa samog državnog vrha i na taj način čine demokratsku atmosferu u toj zemlji znatno manje *zdravom*⁴⁶.

Tokom drugog poglavlja Ned Krosbi naročito hvali prednosti institucije *Građanskog Žirija (Suda) (Citizens Jury)* koji, kao njegov izum, predstavlja nasumično odabranu grupu od do dvadesetak ljudi koji se okupljaju na četiri do šest dana kako bi se duboko uneli u aktuelna izborna-politička pitanja, te ispitali i ocenili kandidate na izborima. Svedoci sa različitih strana izlažu svoje prezentacije, a porotnicima se daje dovoljno vremena da ih ispituju, a zatim međusobno razgovaraju o tome. Ipak, ono što je najvažnije jeste da „na kraju dana“ predloži „Građanskog Suda“ ne prate nijednu standardnu partijsku liniju niti političku ideologiju⁴⁷.

U okviru potpoglavlja „Making Rational Decisions“ („Donošenje racionalnih odluka“) Ned Krosbi zaključuje da su pripadnici *Jefferson Center*-a uz pomoć adekvatne primene ovog sistema, u kojem su 24 prosečna Amerikanca, tako da su njihova životna iskustva i promišljene odluke važne, stali više na tradicionalnu Aristotelovu stranu, nasuprot Platonovoj⁴⁸, kada je u pitanju odnos prema važnosti mišljenja „prosečnih pojedinaca“, odnosno prema značaju i dobrobitima demokratskog uređenja države. „Iznova i iznova osoblje centra se uveravalo da kada „prosečni Amerikanci“ birani nasumice da služe „Građanskom Sudu“, oni rutinski donose racionalne, dobro promišljene odluke“. Iako je mnogim političkim insajderima teško da poveruju u ovo, u procesu „građanskog suđenja“ u kojem se konsultuju sa ekspertima, oni zbilja u dobrom smislu i pravom smeru vode američku javnost, kada su u pitanju i najkompleksnije odluke kao što je npr. formiranje i usva-

43 *Ibid.*, 13.

44 *Ibid.*, 13-18.

45 *Ibid.*, 18-19.

46 *Ibid.*, 19-26.

47 *Ibid.*, 27-28. Ime ovog suda je zaštićeno pod pokroviteljstvom imena „Jefferson Center“-a kako bi se sprečili eventualni komercijalni poduhvati.

48 Slieno nešto se desilo i u post-platoničkom procesu liberacije i dehijerarhizacije medicine spram politike. Počevši od sistema modernog liberalizma, prema režima Dejvida Hejda, dogodilo se upravo sledeće: „Platonov hijerarhijski model ustupio je mesto manje strukturisanom, više demokratskom, horizontalnom modelu, u kome je *techne* postala tehnokratija“. U: David Heyd, „The Medicalization Of Health: Plato's Warning“, *Revue Internationale de Philosophie: LA BIOÉTHIQUE /BIOETHICS* Vol. 49, No. 193 (3) (1995): 375-393.

janje federalnog budžeta⁴⁹.

Zanimljivo u ovome svemu je što je to saglasno i sa *teorijom odlučivanja* o kojoj piše Resnik iznoseći stav da je to očigledno racionalna stvar, jer živeći po „*mnogim politikama* koje nam govore da treba da donesemo hitnu odluku, kao i kada je potrebna neka vrsta analize odluka“, ljudi najčešće postupaju kao iskusni vozači koji se u saobraćaju nalaze u sličnoj nedoumici, ali svakako da „trezan, **zdrav** i iskusen vozač obično u takvim situacijama radi pravu stvar“. Spram govora o raznovrsnosti pomenutih *politika*, Resnik zaključuje:

„Neke od tih politika su više racionalne od drugih; one uopšte vode boljim životima. To znači da može biti prikladno s vremena na vreme da ponovo procenite jednu ili više naših politika. Naravno, teorija odlučivanja može pomoći u tom zadatku“⁵⁰.

Vrativši se na Krosbijev tekst, može se istaći kako je upravo ova *institucija Građanskog Suda*, koja je sastavljena od članova različitih životnih dobi, roda, rase, vrsta i stepena obrazovanja i geografskog područja, tako da čini *mikrokosmos države*, u najvećoj meri zaslužna za *kulturu deliberacije*, odnosno većanja, razmatranja, te ispravog promišljanja i donošenja odluka u političkim situacijama⁵¹.

Kultura *deliberativnosti*, kako je već ranije bilo objašnjeno, jeste u osnovi ideje *zdrave demokratije*. Krosbi navodi primere *studija slučaja*, gde je npr. 1992. odlučivano između dva kandidata za senatora, 1993. prosuđivano je kako i koje reforme da se načine u okvirima sistema javnog zdravlja, dok je 1994. to bilo činjeno na primeru promena na polju *sistema blagostanja*. Tokom celokupne, više od dvodecenijske istorije, institucije „Građanskog Suda“ moguće je, ali svakako i teško pobrojati kako pokrovitelji ovog projekta, tako i sve slučajeve u kojima je ona pospešila ***zdravlje američkog deliberativnog demokratskog***

sistema. Međutim, ako se to treba uporediti sa brojkama, dovoljno je reći da je u nezavisnim istraživanjima čak 35% anketiranih ispitanika odgovorilo kako im je ova institucija koja je deo misije *Jefferson Center-a* pomogla da načine (pravu, tj. valjanu i ispravnu) odluku kako da glasaju na određenim zvaničnim izborima⁵².

U okvirima trećeg poglavlja „Why We Lack Effective Public Policies“ Ned Krosbi nastoji da na konkretnim primerima prikaže koliko je ovo opasno, jer je ono što on misli o *značaju zdravonosnog stanja javne sfere*, potpuno na tragu onoga što o tome kontemplira i Džon Drajzek kada kaže da:

Vitalna javna sfera jeste od suštinskog značaja za kontinuirano zdravlje demokratije, jer cvetajuće građansko društvo pruža kako resurs za buduću demokratizaciju države, tako i proveru protiv poništavanja demokratskih obaveza države⁵³.

Zatvaranjem institucije „Građanskog Suda“, kako misli Ned Krosbi, nije dokazana njena neefikasnost u pragmatizaciji ove ideje, već nasuprot, nedovoljna vera u samu ideju, u to da je ona „portret demokratije na način kakva bi demokratija trebala da bude“. Nasuprot tome, ovaj autor misli da postoje upravo pragmatični razlozi kako bi se primena građanskih panela trebala proširiti na neki adekvatan način⁵⁴.

Krosbi navodeći i programe („Perry Preschool“) koji su prilagođeni deci u pretškolskom uzrastu pokazuje entuzijazam da se kultura dijaloga širi u javnom diskursu. Svakako da i povrh svesti o značaju političkog uticaja na rizičnu decu i stvaranja adekvatnih akreditacija usmerenih ka njihovoj što boljoj edukaciji, ovaj autor takođe pokazuje i osvešćenost na primeru toga da jačanje *verodostojnog glasa naroda* nije jedini uslov kako bi se američka, ali i neka druga demokratija, mogla u krajnjem načiniti

49 *Ibid.*, 30-33.

50 Michael D. Resnik, *Choices: an introduction to decision theory* (Minneapolis: The University of Minnesota, 2000.), 12. Prevod V. T.

51 Ned Crosby, *Healthy Democracy: Empowering a Clear and Informed Voice of the People* (Minnesota: Beavers Pond Pr., 2003.), 34-37.

52 *Ibid.*, 36-45.

53 John Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations* (Oxford, UK: Oxford University Press, 1999.), 171. Prevod, bold i kurziv prim. aut. V. T.

54 Ned Crosby, *Healthy Democracy: Empowering a Clear and Informed Voice of the People* (Minnesota: Beavers Pond Pr., 2003.), 46-48.

zdravom. Jasno mu je da drugu stranu medalje poseduju oni koji sprovode finansiranje političkih kampanja, kao i mediji koji su često u, manje ili više, direktnom odnosu sa tim pomenutim finansijerima⁵⁵.

U svojoj potrazi za jednako entuzijastičnom političkom voljom među drugim pojedincima, u okviru *sumarizacije* ovog poglavlja, Ned Krosbi ne haje za eventualne prigovore skeptika koji bi smatrali kako pomenuti deo knjige ne nudi dovoljno dokaza o primenljivosti programa, nego veruje kako „mi građani treba da prestanemo da čekamo na unutrašnje reforme u državnoj vlasti, nego da umesto toga preduzmemo konkretno deljanje ujedinjeno“⁵⁶.

Te konkretne stvari koje se moraju desiti kako bi se Amerika (a po njenom uzoru verovatno i druge demokratije) mogla uputiti **ka ideji zdrave demokratije** (slično čemu i glasi naziv poslednjeg 10. poglavlja ove knjige: „**Moving Toward Healthy Democracy**“) predstavljene u knjizi Neda Krosbija, prema njegovim rečima jesu jedna koja je *veoma specifična*, dok druga podrazumeva veoma opšti, jasan, ali i upadljiv napor:

- „U početku se mora preduzeti konkretan korak kako bi se u nekoj državi osnažio glas od poverenja. Čini se da je najbolja prilika za ovaj korak u frustraciji mnogih ljudi procesom inicijative u njihovoj državi. Tu Revizija građanske inicijative može dati značajan doprinos. Druga prilika može biti u frustraciji koju ljudi imaju u pogledu načina na koji se porezi i vladina sredstva dodeljuju u njihovoj državi. Pregled budžeta građana je način da se glas svakodnevnih građana vrati u proces budžetiranja“.
- Amerikanci uopšteno moraju da počnu da razmišljaju o **zdravoj demokratiji** i šta mogu da urade da je promovišu. Ovo je pomalo nezgodno, **pošto je koncept zdrave demokratije apstraktan u poređenju sa većinom političkih ciljeva**. Ali moramo pronaći načine da napredujemo u tome kako bismo ljude zainteresovali o dugoročnom zadat-

ku prelaska iz demokratije koja pati, u zdravu⁵⁷.

U samom zaključku ove knjige, Ned Krosbi saopštava da će *deliberativna demokratija* patiti i ne doprinositi dovoljno zdravlja i dobra, sve dok se ne promeni način na koji ljudi glasaju, jer kako on kaže:

„Demokratija jeste moćna ideja, a glasanje je takođe moćno političko oruđe“⁵⁸.

Na kritici postojećeg stanja u američkoj demokratiji insistirao je, pola veka pre Neda Krosbija i čuveni filozof Frankfurtske škole Erih From u svojoj knjizi iz 1955. godine *The Sane Society – Zdravo društvo*. Inspirisan možda time što je tadašnji (posleratni 1953-1961) predsednik SAD-a (34. po redu) Dvajt Ajzenhauer verovatno bio zainteresovan za filozofsko-političko-bridžerske relacije na liniji Bertrand Rasel i Eli Kalbertson⁵⁹, on je kritikovao politički otuđene pojedince („individualne građane“) za koje je mislio da *zdravlje političke zajednice i društva uopšte narušavaju* ako su članovi nekih nacionalni struktura i komiteta, jer ako nemaju lične koristi oni će trošiti „manje disciplinovanog napora na upravljanje političkim problemima nego pri partiji bridža“ From dodaje kako: „iako *individualni građanin* veruje da upravlja donošenjem odluka u zemlji, on to čini isto toliko koliko i prosečni akcionar učestvuje u kontrolisanju »svoje« kompanije“⁶⁰.

Imajući u vidu sve do sada izrečeno, autor smatra da se može pristupiti i finalnom osvrtu na ovo istraživanje, kroz davanje zaključnih razmatranja kada je reč o pristupnoj temi.

Da li ima li ne - zdrave demokratije?

Autor smatra da se na pitanje iz naslova zaključnog poglavlja može dati dvojak odgovor. Svakako da je kroz ovo istraživanje zaista iscrpno pokazano kako je **ideja zdrave demokratije** teorijski postojeća i može da igra ključnu ulogu u osnaživanju i očuvanju *deliberativnih demokratskih sistema* širom sveta doprinoseći tako efikasnosti, transparentnosti i održivosti ovakvih sistema, te stvarajući

55 *Ibid.*, 48-63.

56 *Ibid.*, 64.-67.

57 *Ibid.*, 178-179. Prevod, bold i *kurziv* prim. aut. V. T.

58 *Ibid.*, 190-191. Prevod, bold i *kurziv* prim. aut. V. T.

59 „Kralj bridža“ i jedan od najzaslužnijih za osnivanje Svetske Bridž Federacije (WBF-a 1958. u Oslu).

60 Erich From, *Zdravo društvo* (Zagreb i Beograd: Naprijed i Nolit, 1989.), 143-145. *Kurziv* prim. aut. V. T.

temelje za inkluzivnu političku kulturu.

Takođe, treba istaći kako **ključna karakteristika zdrave demokratije jeste aktivno učešće građana**. Ovaj proces podrazumeva da građani imaju priliku da budu informisani, angažovani i da doprinesu donošenju političkih odluka. Učesnici deliberativnih procesa su bolje informisani, razumeju kompleksnost problema i imaju priliku da čuju različite perspektive. Ovo doprinosi donošenju informisanih i promišljenih odluka koje odražavaju šire interese zajednice.

U **zdravoj demokratiji**, politički lideri i institucije aktivno sarađuju sa građanima. Lideri osluškiju stavove građana, uzimaju ih u obzir prilikom donošenja odluka i redovno izveštavaju o napretku. Otvorena komunikacija između vlasti i građana osigurava odgovornost i omogućava da političke odluke budu utemeljene na stvarnim potrebama, interesima i željama građana kao **svih drugih čije zdravlje treba da bude uspostavljeno**.

Možda i najvažnija komponenta zdrave demokratije jeste edukacija građana. Informisani i politički, kao i na druge načine obrazovani, građani su sposobni da kritički i kreativno razmišljaju, analiziraju argumente i razumeju složenost političkih pitanja. *Obrazovani građani su mnogo skloniji konstruktivnom dijalogu i aktivnom učešću u procesima donošenja odluka, od onih koji to nisu.*

Zaključno, **zdrava demokratija bi trebala da predstavlja osnovnu polugu deliberativnog demokratskog sistema**. Aktivno učešće građana, inkluzivnost, transparentnost, saradnja lidera i građana, kao i edukacija - **ključni su elementi ideje zdrave demokratije**. Kroz ovakve prakse, **zdrava demokratija bi trebalo da osnažuje građane da budu aktivni učesnici u političkim procesima i doprinosi izgradnji održivih društava koje imaju za cilj da svi članovi te zajednice doprinoseći joj, kontinuirano uživaju plodove politike koju su i kakvu su sami sebi stvorili**.

Ipak, (ne) ostaje li sve ovo ((još) (uvek)) samo u domenu teoretski-političkog?

Literatura

- Benhabib, Seyla. „Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy“. U *Democracy and Difference: Contesting the Political*, ur. Seyla Benhabib, 67–94. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Crosby, Ned. *Healthy Democracy: Empowering a Clear and Informed Voice of the People*. Minnesota: Beavers Pond Press, 2003.
- Cunningham, Frank. *Theories of Democracy*. London and New York:

Routledge, 2001.

- Dahl, Robert A. *On Democracy*. London: Yale University Press, 1998.
- Dryzek, John S. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- From, Erich. *Zdravo društvo*. Zagreb i Beograd: Naprijed i Nolit, 1989.
- Heyd, David. „The Medicalization Of Health: Plato's Warning“. *Revue Internationale de Philosophie* 49, br. 193 (3) (1995): 375–393.
- Kaningham, Frenk. *Teorije demokratije*. Beograd: Filip Višnjić, 2003.
- Parkinson, John. „Holistic Democracy And Physical Public Space“. Rad predstavljen na *British Journal of Political Science Conference*, 2006.
- Resnik, Michael D. *Choices: An Introduction to Decision Theory*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 2000.
- Sabl, Andrew. „The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide“. *Perspectives on Politics* 13, br. 2 (2015): 345–365.

STRANICE NA INTERNETU:

<https://www.healthydemocracyhealthypeople.org/>, očitano 1. 9. 2025.

WHAT COULD BE AND-/OR WHAT IS HEALTHY DEMOCRACY?

Vuk Trnavac

University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade, Serbia
vuktrnavac@gmail.com

In this paper, the author attempts to investigate the (non)existence of the theoretical, practical, and empirical concept of a healthy democracy from as many possible perspectives as possible. Through several chapters, the author established from the initial presentations about different democratic systems that a healthy democracy can best be positioned as an epiphenomenon of deliberative democratic organization. In accordance with this, key authors who have already contributed by writing on this topic were selected, among whom Ned Crosby stood out the most with his idea, which, through the publication of 2003 and later the founding of the organization, grew into something that can be called the Healthy Democracy Agenda. Analyzing everything that was said, the author in the concluding consideration, recapitulating everything that in his opinion was relevant, left the question open: is a healthy democracy just a very well-thought-out political-theoretic weft or does it have real possibilities to become a fully executed bond within the framework of which people can freely exist and act, satisfied with their own tangible political-health product?

Keywords: Healthy democracy, deliberative democracy, Holistic democracy, Physical public space, Empirical and Political-theoretical democratic culture, Ned Crosby, Healthy Democracy Agenda